

ИНСТИТУТ ЗА ПЕДАГОШКА ИСТРАЖИВАЊА

УВАЖАВАЊЕ РАЗЛИЧИТОСТИ
И ОБРАЗОВАЊЕ

ИНСТИТУТ ЗА ПЕДАГОШКА ИСТРАЖИВАЊА

Рецензенти

Др Драгомир Пантић

Др Слободанка Гашић-Павишић

Објављивање ове књиге

омогућили су финансијским средствима

Министарство за науку, технологију и развој
Институт за педагошка истраживања

СР – Каталогизација у публикацији
Народна библиотека Србије, Београд

37.01:316 (082)

УВАЖАВАЊЕ РАЗЛИЧИТОСТИ И ОБРАЗОВАЊЕ/приредиле
Јасмина Шефер, Славица Максић, Снежана Јоксимовић.
Београд: Институт за педагошка истраживања, 2003.
(Београд: »Чигоја штампа«). – 239 стр.; 21см.

Тираж 400. – Стр. 7–8: Предговор/приређивачи.
Библиографија уз већину радова. – Summaries.

ISBN 86-7447-046-7

1. Шефер, Јасмина

- а) Образовање – Социолошки аспект – Зборници
- б) Образовање – Психолошки аспект – Зборници
- в) Наставници – Ученици – Зборници

COBISS.SR-ID 107213068

ОДНОС МЛАДИХ ПРЕМА ПРИПАДНИЦИМА ПОЈЕДИНИХ ДРУШТВЕНИХ ГРУПА И ВЕРСКИХ ЗАЈЕДНИЦА

Ставови према појединим друштвеним групама део су традиције и културе у одређеној средини, који се формирају под утицајем агенаса социјализације, као и на основу сазнања о одређеним друштвеним групама и непосредног искуства из контакта са њиховим представницима. Ставови према одређеним друштвеним групама често имају карактер предрасуда, што значи да представљају неоправдане генерализације, праћене јаким емоцијама, и да утичу на поступке према појединцима и групама према којима постоје предрасуде. Иако предрасуде могу бити и позитивне и негативне, због неповољних последица по оне према којима су усмерене (непоштовање, осуђивање, угрожавање, дискриминација), пажњу пре свега привлаче негативне предрасуде. Поред расних, етничких и верских предрасуда, негативни ставови и предрасуде испољавају се и према другим социјалним групама и појединцима као што су неке професије, припадници појединих друштвених слојева и култура, социјално маргиналне групе, жртве одређених болести и хендикепа. Без обзира на узроке настанка (друштвено-економски, културолошки и психолошки), предрасуде су често усмерене ка појединцима и групама који се по нечему разликују од већине, а посебно ка онима који се разликују од носилаца предрасуда и њихове референтне групе. Стога је појава предрасуда блиско повезана са нетолеранцијом, што значи да су предрасудама склони појединци нетолерантни према различитостима, односно да нетрпељивост рађа предрасуде и агресивно понашање према онима који се опажају као другачији.

Толеранција се испољава у свакодневним односима међу људима, али и у ставовима према различитим идејама, обичајима, као и према различитим физичким и психолошким особинама људи. Нетолерантне личности су генерално нетрпељиве према различитостима, али не изазивају све разлике исту реакцију. Према чему ће се испољавати нетрпељивост зависи од средине у којој појединац живи и актуелне друштвено-политичке климе, што значи да се у различитим срединама и у различитим временским периодима нетолеранција не испољава увек према истим појавама, групама и појединцима. Конкретно, када је реч о етничкој дистанци и нетолеранцији, припадници одређене етничке групе не испољавају нетрпељивост увек према истим групама и са истим интензитетом, већ се објекти нетрпељивости мењају у зависности од актуелних међунационалних односа и опште политичке климе. На ово указују подаци истраживања етничке дистанце међу народима некадашње СФР Југославије, као и подаци о етничкој дистанци грађана СР Југославије (Баћевић, 1990; Пантић, 1967, 1991; Кузмановић, 1994).

Приступ проблему

У раду ће бити речи о резултатима истраживања ставова и социјалне дистанце младих према припадницима појединих друштвених група (етничке, верске, маргиналне групе), који посредно говоре о (не)толеранцији према онима који су другачији. Ови подаци могу бити од користи приликом планирања и иницирања одговарајућих акција у школи и широј друштвеној заједници, чији би циљ био смањење социјалне дистанце, предрасудности и нетрпељивости, односно развијање толеранције и разумевања за различитости.

Ставови и (не)толеранција према различитим друштвеним групама испитивани су скалом Ликертовог типа која садржи тврдње о припадницима ових група, а од испитаника је тражено да изразе у којој мери се слажу, односно не слажу са појединим тврдњама. Тврдње које су укључене у скалу толеранције преузете су из скале хуманитаризма (Пантић, 1981) и скале ауторитарности (Eysenck, 1954). Верска дистанца мерена је по угледу на Богардусову скалу социјалне дистанце тако што су испитаници означавали вероисповести са чијим припадницима не би желели да имају одређене контакте и односе. Односи се крећу од мање блиских као што је живот у истој држави, преко контакта у школи (као наставник или друг у разреду) до склапања пријатељства и брака као односа који подразумева највећи степен блискости.

Резултати

Испитивањем вредносних оријентација младих у Србији (Пантић, 1981) обухваћена је и вредносна оријентација хуманитаризам-нехуманитаризам, која укључује ставове према рату, смртној казни, третману малолетних делинквената, као и ставове према девијантним особама, што заправо говори о општијој диспозицији толерантности и нерепресивности, насупрот нетрпељивости и казнилачкој усмерености. Добијени резултати показују да знатан број младих (41%) испољава не-

толеранцију, односно нехуманитаризам, што аутор види као део традиционалног, патријархалног вредносног система.

Подаци истраживања спроведеног на узорку ученика гимназије показују да је толеранција позитивно повезана са прихватањем демократије као вредности, са социјалном одговорношћу и бригом о другоме, а негативно са конформизмом и ауторитарношћу (Јоксимић, 1998). Толеранција је испитивана помоћу тврдњи које изражавају однос према строгом кажњавању, према маргиналним и девијантним групама, припадницима различитих нација и етничких група, према разликама у погледу мишљења и понашања. Реакције испитаних ученика на поједине тврдње показују да већина младих не прихвата тврдње које говоре о мањој вредности припадника неких раса, нација, појединаца и група, као ни тврдње које изражавају нетолеранцију према онима који мисле или се понашају другачије. Са тврдњом да су припадници неких раса и нација мање вредни од других слаже се само 6% испитаних ученика, 4% је неодлучних, 12% мисли да то углавном није тачно, док 78% уопште не прихвата овакав став. Већина младих (76%) се противи кажњавању хомосексуалаца, мада има и оних (16%) који прихватају тврдњу да »хомосексуалци нису бољи од криминалаца и да их треба најоштрије кажњавати«. Казниљачка или репресивна оријентација још више долази до изражаја када је реч о малолетним преступницима, кроз прихватање мишљења да је увођење оштријих казни најбоља превентива (39%). Мишљење да »сва душевно оболела лица треба изоловати« прихвата 40% испитаних ученика, што је готово подударан са налазом да такво мишљење заступа 39% младих од 16 до 27 година (Пантић, 1981) и показује да је нетолеранција посебно изражена према душевним болесницима. О нетолеранцији једног броја испитаних ученика говори и податак да се 32% испитаника слаже са мишљењем да људе са тешким наследним дефектима и болестима треба стерилизовати, док је готово сваки четврти неодлучан. Разлике у реаговањима на поједине показатеље (не)толеранције сугеришу закључак да је толеранција већа на начелном него на конкретном нивоу. Док на једној страни млади у великом броју одбацују уопштену тврдњу о мањој вредности припадника неких раса и нација, и поричу несимпатију према неистомишљеницима и људима који се понашају другачије од осталих, на другој страни нетолеранција више долази до изражаја када је реч о конкретним, специфичним видовима испољавања различитости, односно хендикепа (као што су душевни болесници или људи са тешким наследним дефектима и болестима).

Највећи број истраживања социјалне дистанце у нашој средини (у Србији као и у некадашњој СФРЈ) односи се на етничку дистанцу, чему је свакако допринела чињеница да је реч о мултиетничкој средини, због чега је у првом плану испитивање дистанце према припадницима националности које ту живе. У целини гледано, ова истраживања су показала да је социјална дистанца младих према другим народима релативно ниска, али и да постоје разлике у степену прихватања, односно одбацивања појединих народа. Склоност ка етничком дистанцирању зависи од појединих социодемографских обележја, вредносних опредељења и особина личности. Етничко дистанцирање ученика средњих школа позитивно је повезано са етноцентризмом, ауторитарношћу и религиозношћу, а негативно са алтруистичком вредносном оријентацијом (Рот и Хавелка, 1973). Друштвене и политичке промене у земљи довеле су и до промена у односима међу припадницима појединих народа, што је утицало и на повећање етничке дистанце (Пантић, 1987; Баћевић, 1990; Кузмановић, 1994).

Упркос чињеници да је Србија (као и раније југословенске заједнице) мултиконфесионална, верска дистанца није била предмет истраживања, што се може објаснити дугогодишњом атеизацијом нашег друштва, као и малим бројем оних који су се изјашњавали као религиозни. Последњих година се у нашем друштву јавља појачана заинтересованост за религију и веру, број религиозних расте, а конфесионална припадност постаје један од значајних видова групне идентификације. О односу садашње генерације младих према припадницима других верских заједница говоре подаци испитивања које је Центар за емпиријска истраживања религије у Новом Саду спровео 2002. године на узорку средњошколских ученика (Јоксимић и Кубурић, 2002). Добијени подаци показују да се од укупног броја испитаних средњошколаца 27% уопште не дистанцира од других вероисповести, што значи да прихватају могућност да са припадницима других вероисповести ступе у односе различитог степена блискости. Дистанца је највећа када је реч о склапању брака (само 32% испитаника не одбацује могућност да заснује брак са припадником друге вероисповести), што може бити условљено свешћу о културолошким разликама као извору неспоразума и конфликта међу супружницима. Међутим, дистанца према припадницима других конфесија постоји, чак и када је реч о удаљеном социјалном односу као што је живот у истој држави. Спремност да живе у истој држави, са припадницима различитих вероисповести, испољило је 46% испитаника, док је 56% навело једну или више вероисповести са чијим припадницима не би желели да живе заједно, што говори о високом степену дистанце и нетолеранције. Неспремности младих за заједнички живот са припадницима других веро-

исповести свакако су допринели донедавни етнички и верски сукоби међу народима некадашње Југославије, као и увид у распрострањеност и катастрофалне последице ових сукоба у светским размерама. Мању верску дистанцу показују млади који су одрастали у граду, који живе у Војводини и они који имају пријатеље друге вере. Верска дистанца корелира позитивно са религиозношћу што значи да је дистанца утолико већа уколико је неко убеђенији верник. Ови подаци су у складу са налазима о повезаности етничког дистанцирања и религиозности (Рот и Хавелка, 1973; Пантић, 1987). Степен и обим дистанце варира у зависности од тога о којој је вероисповести реч. Пажњу заслужује податак да многи млади (43%) испољавају дистанцу према атеистима што, када се има у виду да се велики број испитаника (66%) сматра религиозним, такође говори о нетолеранцији према различитости. Као што су раније атеисти (који су били у већини) показивали нетрпељивост и неразумевачење за оне који су религиозни, тако сада религиозни одбацују атеисте.

Закључци

Преглед резултата истраживања социјалне дистанце и толеранције младих према различитостима показује да степен и обим дистанце варирају у зависности од тога о којим је социјалним групама реч, од временског периода у коме се истраживање спроводи и актуелних друштвено-политичких прилика, као и од појединих личних карактеристика оних који испољавају дистанцу. Без обзира на све поменуте околности, истраживачки подаци (као и животна реалност) показују да увек постоји одређен број оних који испољавају дистанцу и нетолеранцију према припадницима појединих социјалних група, што значи да је степен и обим дистанце углавном константан, само се у зависности од ситуационих чинилаца мења конкретан »објекат« дистанцирања. Подаци о већем дистанцирању и нетолеранцији младих према припадницима одређених вероисповести указују на могуће изворе конфликта, због чега у школи већу пажњу треба посветити развијању толеранције и васпитања за живот у мултикултуралном друштву, у чему би значајну улогу требало да имају новоуведени предмети *грађанско васпитање* и *веронаука*. Стога се, као могући проблем за будућа истраживања, поставља питање ефеката ових предмета, посебно у погледу развијања толеранције и разумевања међу припадницима различитих социјалних група и уважавања различитости уопште. Више пута потврђен налаз о већој склоности ка етничком и верском дистанцирању оних који себе сматрају религиознима, такође захтева даље емпиријске провере и темељнија тумачења.

Поред васпитно-образовног деловања у циљу смањења дистанце и предрасуда према одређеним социјалним групама, младе генерално треба васпитавати у духу толеранције и уважавања различитости, без обзира на то о каквим је разликама реч. Децу и младе треба упућивати у разноликост људских карактера, судбина и могућности, учити их да буду отворени према другима и другачијима, као што то чини песникиња Десанка Максимовић која тражи благоразумевање и помиловање за »свакога који излази из реда свакодневна, навикнута, који опчињен лута некуд ван друма древна«, за »оне сасвим друкчије од мене и за оне са мном истоветне«, чија књига *Трајим помиловање* може да послужи као буквар толеранције и разумевања за различитости.

Литература

Баћевић, Љ. (1990): »Национална свест омладине«; у С. Михаиловић и други: *Деца кризе*. Београд: Институт друштвених наука.

Eysenck, H.J. (1954): *The psychology of politics*. London: Routledge and Kegan Paul.

Локсимовић, С. (1998): »Карактеристике личности и демократска оријентација адолесцената«, *Зборник Института за педагошка истраживања*, бр. 30 (71–82). Београд: Институт за педагошка истраживања.

Локсимовић, С. и З. Кубурић (2002): »Верска толеранција и дистанца«; у З. Кубурић (прир.): *Религија, веронаука, толеранција* (137–154). Нови Сад: Центар за емпиријска истраживања религије.

Кузмановић, Б. (1994): »Социјална дистанца према појединим нацијама«; у М. Лазич (прир.): *Разарање друштва* (225–244). Београд: »Филип Вишњић«.

Пантић, Д. (1967): *Етничка дистанца у СФРЈ* (извештаји и студије, свеска 2). Београд: Институт друштвених наука.

Пантић, Д. (1981): *Вредносне оријентације младих у Србији*. Београд: Издавачко-истраживачки центар ССО Србије.

Пантић, Д. (1987): *Национална свест младих у СР Србији без САП*. Београд: Издавачко-истраживачки центар ССО Србије.

Пантић, Д. (1991): »Национална дистанца грађана Југославије«; у Љ. Баћевић и други: *Југославија на кризној прекретници*. Београд: Институт друштвених наука.

Рот, Н. и Н. Хавелка (1973): *Национална везаност и вредности код средњошколске омладине*. Београд: Институт за психологију и Институт друштвених наука.

Snežana Joksimović

The attitude of youth to some social groups and religious communities

The paper considers the results of investigations on the attitude of youth to certain social groups and social distance to some religious groups. The attitudes to different social groups (ethnic, racial, marginal) show that in principle youth are tolerant to those who are different but intolerant to certain, specific display of diversity. To examine religious distance in secondary school students, we employed the Bogardus scale of social distance, where students had to state the members of religion they wouldn't like to contact and have relations with. It proved that the degree of manifested distance and intolerance depend on the type of supposed relations, socio-demographic characteristics and students' religiousness. The obtained data can be useful for program planning and initiation of appropriate actions in school and broader social community, whose aim would be to reduce social distance, biases, and intolerance and recognition of diversity, respectively. Since the development of mutual understanding among different social groups and recognition of diversity is an important educational goal, a question is raised on how much newly introduced school subjects (citizenship education, religious education) contribute to the recognition of diversity and tolerance in youth, mutual understanding and trust between different social groups.

Key words: tolerance, social distance, religion, attitudes.

У овом Зборнику аутори се залажу за један широко схваћен концепт толеранције. Они претежно преферирају активну концепцију толеранције која подразумева управо уважавање различитости, док мање аутора заступа гледиште о толеранцији као трпеливости. У појединим радовима добро се експлицира и треће схватање толеранције као богатство различитости, тј. вредности по себи. Рефлексије Резолуције УН о толеранцији, усвојене пре десетак година, могу се идентификовати у неким прилозима, што додатно појачава и апликативну страну Зборника. То значи да се радови не исцрпљују искључиво у разматрањима теоријских садржаја, већ у случају већине аутора имају и практичне импликације, важне за наше друштво у овом моменту. Зборник стога представља и својеврстан водич идеја за промену праксе у образовном систему, али и у друштву уопште.

Др Драгомир Пантић (из рецензије)

Монографија обрађује проблем који је у нашој средини актуелан, значајан и изазован, јер се проблему индивидуализације наставе приступа из новог угла, посматрајући га у ширем друштвеном контексту као проблем демократизације друштва. Радови које садржи монографија непосредно су повезани са текућом реформом школе. Теме представљају новину у нашој стручној и научној литератури и њиховим избором Институт за педагошка истраживања потврдио је да је једна од ретких установа у нас која улаже напор да систематизује нове научне информације и да их учини доступним широј стручној и научној јавности.

Др Слободанка Гашић-Павишић (из рецензије)

ISBN 86-7447-046-7

9 788674 470466